

Vi människor tar mycket för givet. Detta gäller inte minst naturen, landskapet omkring oss. Ett begrepp som man ibland brukar använda är kommunens kulturlandskap. Vi menar då i allmänhet det öppna odlingslandskapet, åkrar och betesmarker. Den som är intresserad av ord vet kanske att förstavelsen kultur betyder just odling.

Kulturlandskapet

– med spår från medeltiden

I förra numret av Ljungblomman skrev vi om ett nystartat projekt som finansieras till lika delar av Örkelljunga kommun och staten. Regionmuseet i Kristianstad har fått uppdraget att under perioden 2005-2008 inventera kommunens 80-tal byar med avseende på deras natur- och kulturvärden. Fokus ska läggas på just det öppna kulturlandskapet. Här kommer en kortfattad bakgrund till arbetet.

FLERTALET AV ÖRKELLJUNGAS BYAR tycks ha uppstått under medeltiden. Skriftliga belägg för en enskild bys existens förekommer i regel inte förrän i början av 1500-talet, i de jordeböcker som finns bevarade från denna tid. Men som bekant tycks kommunens tre sockenkyrkor ha upprests redan under 1200-talet, vilket starkt indikerar att folkmängden redan då var ganska betydande.

Denna *Skånes skogsbygd* lär alltså ha befolkats med permanenta "byar" någon gång efter det att vikingatiden ebbat ut. Ordet by var väl i början lite missvisande emedan den bestod av endast ett par gårdar. På många håll låg bara ensamgårdar utspridda. Under tiden som gick ökade dock antalet människor och nya gårdar tillkom. Byar med skilda namn trädde fram ur anonymiteten.

BYN BLEV EFTERHAND ETT MYCKET VIKTIGT BEGREPP, en betydande realitet. På bystämman bestämdes om gemensamma angelägenheter, vilka regler skulle gälla om sådd, skörd, om behovet av stängsling m.m. Gärdsgården mellan inägan (åkrar och ängar) och utmarken (betad, mer eller mindre skogbeklädd) skulle noggrant ses över. Under denna tid, byarnas långa epok, var arealen ängsmark ofta 8-10 gånger större än arealen åker. Livet i byn reglerades delvis i den

s.k. byordningen, som kunde vara lite olika utformad i olika byar. Denna ordning behölls i stort ända fram till 1800-talets skiftet, *enskiftet* och *laga skiftet*. Nu samlades varje lantbrukares ägor i så få skiftet som möjligt och dessutom delades utmarken mellan gårdarna, ett område som tidigare ägts gemensamt och ibland t.o.m. varit gemensamt för flera byar.

UNDER ANDRA HÄLFTEN AV 1800-TALET och början av 1900-talet förändrades mycket ute på landsbygden. Tidigare ängsmarker dikades vid behov och plöjdes upp. Vinterfodret odlades efter denna tid alltmer på åkern och under 1920- och 1930-talet lär arealen uppodlad åker ha varit som störst. Viss nyodling skedde även senare. 1900-talet blev en intensiv period i de gamla byarnas historia. Moderniseringar och rationaliseringar genomfördes allt eftersom. Konstgödnings-epoken trädde in på arenan, växt- och djurförädling ändrade också förutsättningarna för traktens bönder. Hästen utkonkurrerades av traktorn, allmänna kommunikationer i form av järnväg (i bruk redan 1894) och ett modernare vägnät såg till att skogsbygdens isolering bröts högst påtagligt. Sammantaget bidrog dessa olika *nymodigheter* till att byn som begrepp delvis började försvinna eller åtminstone förändras.

VAD HAR NU DETTA FÖRSÖK TILL HISTORIK med ovannämnda projekt kring kulturlandskapet att göra? Jo, de århundraden som utgör bakgrunden till landsbygden med dess moderna liv i 2000-talet, kan ännu avspelas i landskapet. Dessa spår berättar en viktig och angelägen historia. Vi avläser den i stengårdsgårdar och vallgården, i byggnader och jordkällare, men också (och inte minst) i dagens vegetation och djurliv. Att lyfta fram de värden som en speciell by kan ståta med i form av natur- och kulturvärden är det uppdrag som inventerarna i projektet har på sin lott. Att läsa och tolka landskapet.

Under sommarens påbörjade inventering i Rya socken har man funnit en påtaglig skillnad mellan den skog som idag finns på f.d. inägorna och den på f.d. utmarken. Ofta är stora delar av den öppna marken, i exempelvis Västrarp och Rya, ännu brukad och densamma är oftast kantad av lövskog. Däremot tycks den förhållandevis öppna utmarken ha beskogsats med oproportionerligt stor andel gran, ett träslag som tidigare ej naturligt förekommit i Rya socken.

GAMLA KVARNPLATSER, torp och gamla dammar samt ålfisken finns ofta utmarkerade på de äldre skifteskartorna. Ett flertal av dessa platser besöks vid inventeringen.

Oplöjda och ogödslade marker kan vara botaniskt intressanta. Hittar man arter som kattfot, slättergubbe, granspira, darrgräs och jungfrulin kan detta visa på att en skyddsvärd miljö finns på platsen. Tyvärr tycks dessa marker vara näst intill "utdöda" i kommunen och än mer sällsynta är förekomsten av bevarade, naturliga slättermarker. Två mindre sådana, belägna i Ramnekärr och Spångabygget, sköts ännu med hjälp av liar och villiga "slättergubbar". Rester av tidigare hävdade fuktmarker syns ofta vid de små bäckar som rinner fram nära byarnas gårdar. En yppig örtvegetation visade dåtidens bonde var han skulle hämta hem sitt vinterfoder ifrån.

EN ANNAN VIKTIG NATURTYP som inventerarna kommer att kasta ett extra långt öga efter är skogsbetet. Förr i tiden var detta utmarksbete alldagligt förekommande i kommunens samtliga byar. Idag finns endast en liten bevarad och brukad rest kvar nere i Grytåsa. Kanske kan inventeringen leda till att lämpliga restaureringsobjekt hittas i skilda delar av kommunens tre socknar. Vi får se. ■

Det stora inventeringsprojektet kring Örskellunga kommuns kulturlandskap har alltså startat. Du som känner med dig att du har viktig kunskap om både dagens och gårdagens landskap – tveka inte att höra av dig till

Cissela Olsson, Regionmuséet, 044 135727 eller

Janne Johansson, biolog från Östra Ringarp, 0435 50131.

Under innevarande år är det dessa två personer som arbetar med projektet.

